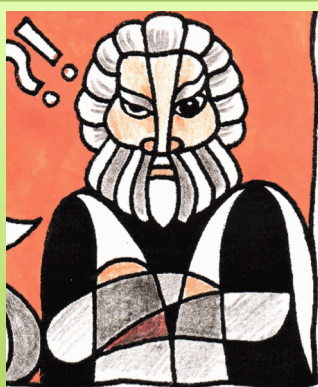

FILOZÓFIATÖRTÉNET ÉS KORTÁRS FILOZÓFIA: PLATÓN

2. TÉMA: Platón és kora

Dr. habil. Mogyoródi Emese

4. Lecke

Gorgiasz (Leontinoi,
Szicília)

(kb. 485/80-380)

20 – 25
PERC

Gorgiasz a szicíliai Leontinoi polgára volt, akit az ókori hagyomány a retorika („szónoklás”) ősatyjának tekint, minthogy ő alkalmazta először tudatosan a beszéd olyan stilisztikai alakzatait, mint például a metafora, allegória, a mondatok különféle fajtái, a rím, stb.), vagyis fejlesztette mesterséggé (*tekhné*) a beszéd használatát.

A görög *tekhné* kifejezés „mesterséget” és „művészetet” is jelent, ami arra utal, hogy a görögök nem tették különbséget a művészet vagy művészeti technika „magasabb” és „populárisabb” formái között.

- A görögök különféle ünnepi játékaik (pl. Püthóban, Olümpiában) és egyéb eseményeken nagyhatású, nyilvános beszédeket adott elő, s nem csak ékesszólásáról, hanem rögtönzőképességéről is elhíresült. Tanítványaitól (akik között számon tartják például Póloszt, Periklészt, Iszokratészt) hatalmas fizetséget kapott kurzusaiért (vagy egy-egy bemutató előadásáért).

- Gorgiasz híres volt róla, hogy képes védhetetlen ügyek, vagy abszurd nézetek mellett meggyőzően érvelni. Ennek egy-egy példája a *Helené dicsérete* és *A nemlétezőről, avagy a természetről* című művei. Az előbbiben a görög világ leghíresebb, egyben leghírhedtebb asszonyáról, *Helenéről* bizonyítja be, hogy nem hibáztatható a trójai háború kitöréséért, mert vagy fizikai kényszer, vagy szerelmi szenvedély, vagy isteni sors miatt szökött meg Parisszal.

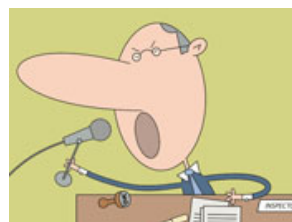

Helené és Parisz, Louvre festő, vörös alakos peliké (420/400 k.)

A retorika hatalma

Gorgiasz tudatosan és szisztematikusan aknáztta ki a beszéd retorikai elemeinek hatását:

— „GORGIASZ: Testvérem és más orvosok kíséretében nemegyszer mentem el olyan beteghez, aki sem orvosságot nem akart bevenni, sem vágni vagy égetni nem engedte sebéét. Ilyenkor aztán beszélhetett az orvos! **Nekem viszont sikerült rábeszélnem a beteget, és nem más művészettel, hanem a pusztá szónoklással** (Platón: *Gorgiasz* 456b, ford. Horváth Judit).”

Platón *Gorgiasz* című dialógusában Gorgiasz a retorikát egyfajta „szupertudományként” állítja be, és azt állítja, semmi másához nem is kell értenünk, mert ez **a legnagyobb jó**.

— „SZÓKRATÉSZ: Vedd úgy, kedves Gorgiasz, hogy ezt kérdezzük tőled ..., és mondd meg, **mi az, ami szerinted az emberek számára a legnagyobb jó**, és aminek éppen te volnál a mestere?” (Platón: *Gorgiasz* 452d, ford. Horváth Judit).”

— „GORGIASZ: Az, Szókratész, ami tényleg a legfőbb jó, mert annak a számára, aki birtokolja, **szabadságot** is nyújt, ugyanakkor **hatalmat** is mások fölött a nyilvános életben. ... Az a képesség, **hogy szavainkkal meggyőzzük a bírákat a törvényszéken, a tanácsnokokat a tanácson, a polgárokat a népgyűlésen** vagy bármilyen más összejövetelen, lényeg, hogy nyilvános legyen. A beszéd hatalmával **szolgáddá** teszed az orvost, **szolgáddá** a tornamestert, az üzeletemberről pedig ki fog derülni, hogy **nem magának szerzi a vagyont, hanem neked**, aki értesz hozzá, hogyan kell szónokolni **s a tömeget meggyőzni** (Platón: *Gorgiasz* 452d-e, ford. Horváth Judit).”

A párbeszédéből kiderül, hogy a szónoklás célja nem az ékes beszéden keresztül elért gyönyörködtetés vagy szórakoztatás (mint a költészeté), hanem **a meggyőzés** (lásd különösen a beteg példáját).

- Meggyőzés azonban kétféle van:
 - **véleményen** (*doxa*) alapuló
 - **tudáson** (*episztémé*) alapuló:

„SZÓKRATÉSZ: Tehát te is úgy gondolod, két fajtáját különböztethetjük meg a meggyőzésnek: az egyik **véleményt eredményez tudás nélkül, a másik tudást.**

GORGIASZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Vajon melyik meggyőzést gyakorolja a szónoklás a törvényszéken s egyéb nyilvános helyeken a jogos és jogtalan tárgyában? Azt-e, amelyik véleményt eredményez, de tudást nem, vagy azt, amelyik tudást?

GORGIASZ: Világos, Szókratész: azt, amelyik **véleményt.**

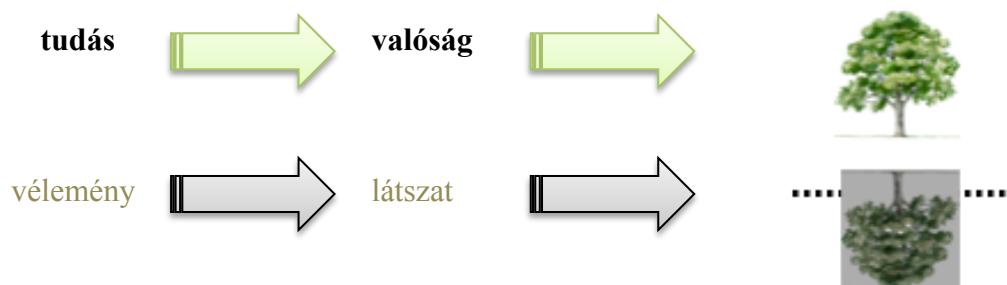
SZÓKRATÉSZ: A szónoklás tehát, úgy látszik, **az elhitehető, nem pedig a tanító meggyőzés művészete** a jogos és jogtalan tárgyában.

GORGIASZ: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: A szónok tehát nem tanítja meg a törvényszéket és a tömeget arra, mi jogos, mi jogtalan, hanem ezt is, azt is **csak elhiteheti velük.** Annyi népet ily rövi idő alatt olyan nagy dologra meg sem taníthatna!

GORGIASZ: Nem bizony. (Platón: *Gorgiasz* 454e-455a, ford. Horváth Judit).”

- A **tudás** és a **vélemény** úgy viszonyul egymáshoz, mint a **valóság** a **látszathoz** (pl. az eredeti tárgy a képmásához vagy másolatához):

Amikor Gorgiasz felfedezi a beszéd hatalmát, azt fedezi fel, hogy az emberi gondolkodás befolyásolásán, különféle **vélemények** kialakításán keresztül **a nyelv képes a valóságot alakítani**.

“[...] a szavakhoz társuló meggyőzés **úgy képes a lelket formálni, ahogyan csak kedve tartja**, [...] egyetlen, mesterien (*tekhnéi*) megírt beszéd képes egy hatalmas tömeg kedvében járva meggyőzni őket, **anélkül, hogy bármi igazságot tartalmazna**. [...] A beszéd ereje ugyanolyan mértékben képes hatni a lélek állapotára, **mint az orvosság (*pharmakon*) adagolása a testére**. Ahogyan különféle orvosságok különféle testnedvek távozását idézik elő a testből, s hol a betegségnek, hol magának az életnek vetnek véget, úgy a szavak is hol fájdalmat okoznak, hol gyönyört, hol félelmet idéznek elő, máskor bátorságot öntenek a hallgatóságba, hol pedig valamiféle rosszindulatú meggyőzés erejével **elkábítják (*epharmaeuszan*) és megigézik (*exegoéteusan*) a lelket** (*Helené dicsérete* DK 82 B 11. Ford. Mogoródi Emese).

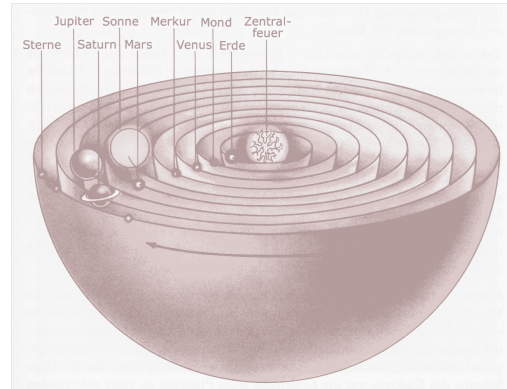

„a beszéd nem leírja a valóságot ..., hanem alakítja”
(Boros Gábor (szerk.): *A filozófia*, [Bene László] 60.o.)

Platón törekvései közé tartozik, hogy **ezt a gyakorlatot leleplezze**, és felhívja a figyelmet **társadalmi és politikai veszélyeire**.

A nemlétezőről avagy a természetről

Későbbi szerzők (Sextus Empiricus és Pszeudo-Arisztotelész) megőrizték Gorgiasz egy zavarba ejtő művét, melynek már a címe is paradox, illetve provokatív (*A nemlétezőről avagy a természetről*). A Gorgiaszt megelőző filozófiai hagyomány (a preszókratikus filozófia) jellemzően természetfilozófiával (kozmozóniával, kozmológiával, az égitestek kialakulásával és működésével, zoogóniával foglalkozott).

A preszókratikus filozófusok evidensnek tekintették, hogy

- a valóság (= „a létező”) van,
- megismerhető, és
- elméleteik értelmesen közlik annak felépítését és működését.

Gorgiasz művének tehát már a címe is paradox: hogyan lehetne az, „ami nincs” (= „a nemlétező”) azonos a természeti világgal? (Azaz: hogyan lehetne a természeti világ nem létező?)

Az azonban még inkább zavarba ejtő, hogy Gorgiasz ebben a művében egy csupa paradox hármas tézis mellett (amit nihilizmusként értelmezhetünk) logikailag látszólag koherensen, mesteri módon érvel. A tézisek:

1. semmi sem létezik,
2. ha létezik is, megismerhetetlen,
3. ha megismerhető is, a rá vonatkozó tudás nem közölhető.

Kérdés, hogy mindez komolyan vehető-e, vagy csupán játékos provokáció, Gorgiasz retorikai, illetve logikai készségeinek fitogtatása végett. Értelmezhető úgy, mint amely az alábbi célok valamelyikét szolgálja:

- a hagyományos filozófia paródiája (legalább olyan koherensen lehet érvelni értelmes, mint abszurd tézisek mellett)

- a hagyományos filozófia kritikája (annak alapvető célja, az igazság felfedezése lehetetlen)
- a valóság és a gondolkodás, vagy a nyelv közötti szakadék felmutatása (következmény: nem a spekulációval, hanem a gyakorlattal, a valóság alakításával kell foglalkoznunk).

Mindenesetre a hármas tézis szisztematikusan

- destruálja az objektivitás eszméjére épülő tudomány tárgyát („valóság”)
- a valóság szubjektumtól független megismerhetőségét
- a racionális vita, illetve az értelmes kommunikáció lehetőségét.

Mindazonáltal Platón számára Gorgiasz tanításainak inkább gyakorlati (etikai, politikai) vonatkozásai jelentenek kihívást, mintsem a metafizikaiak.

További olvasmányok:

A szofista filozófia. Szöveggyűjtemény. Összeállította és az utószót írta: Steiger Kornél. Atlantisz, Budapest, 1993, 23-35.

Mogyoródi Emese: A platóni „Gorgiasz védelmében. Válasz Rosta Kosztasznak. *Magyar Filozófiai Szemle* 2014/3, 99-112.

https://www.academia.edu/12056303/A_platóni_Gorgiasz_védelmében_In_Defense_of_Plato_s_Gorgias_-_A_Response_to_Rosta_Kosztasz

Ellenőrző kérdések:

1. Mit tudunk Gorgiasz életéről, tevékenységeiről és tanításairól?
2. Milyen státuszt és szerepet tulajdonít Gorgiasz a retorikának, és miért?
3. Milyen meggyőzés fajták léteznek, és mi alapján tehetünk különbséget közöttük?
4. Milyen tézisek mellett érvel Gorgiasz *A nemlétezőről avagy az igazságról* c. művében?
5. Hogyan értelmezhető ennek a műnek a célja?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Milyen társadalmi és politikai veszélyei lehetnek az igazság nélküli retorika alkalmazásának?
2. Miért paradox *A nemlétezőről avagy az igazságról* c. értekezés címe? Miért paradoxak a tézisei?